

ŞƏKİ-ZAQATALA İQTİSADI RAYONUNUN FINDIQ PLANTASIYALARINDA ZƏRƏRVERİCİLƏRİN NÖV TƏRKİBİ

Afaq Həsənova

AR KTN Bitki Mühafizə və Texniki Bitkilər Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Gəncə
afaghasanovah@gmail.com

Qərzəkli meyvə bitkiləri xalq təsərrüfatı əhəmiyyətinə görə meyvəçilikdə xüsusi yer tutur. Azərbaycan qərzəkli meyvə bitkilərinin ilkin təbii yayılma, forma əmələgəlmə (müxtəliflik) və mədəniləşdirmə (domestikasiya) mərkəzlərindən biri hesab olunur. Ata-baba sortu Şəki-Zaqatala bölgəsində ən qədim zamanlardan becərilən xalq seleksiyası sortudur. Respublikamızda fındıq bağlarının 93%-ini təşkil edir. Kolları qüvvətlidir (8-10 m), çoxlu pöhrə əmələ gətirir, çətiri dəyirmi, sıx yarpaqlı, məhsuldar sortdur, bir koldan 16-20 kq məhsul toplanır. Pöhrələri ayırma üsulu ilə çoxaltdıqda 5-ci ildə bara düşür. Hər il məhsul verir. Fındığı orta böyüklükdə, yumru formadadır. Qərzəyi meyvədən uzun, qabığı nazik, ləpə çıxımı 50%-dir. Ləpəsi dadlı, dolu və yağlıdır (70%). Ləpə ilə qabığının arasında mantar pərdəsi yoxdur. Quraqlığa, xəstəlik və zərərvericilərə, o cümlədən fındıq bitkisinin təhlükəli ziyanvericisi olan fındıq uzunburununa qarşı davamlıdır. Sentyabrın əvvəllərində yetişir.

2022-ci ildə Azərbaycanda fındıq bitkisinin ümumi əkin sahəsi 51435,5 ha olmuşdur, bunun 38575,1 hektarı Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun payına düşür. Fındığın məhsuldarlığı Şəki-Zaqatala iqtisadi bölgəsində orta hesabla 14,4 sent/ha olmuşdur.

Bu gün Azərbaycan fındıq istehsalı üzrə dünyada dördüncü, idxalı üzrə isə üçüncü yerdə durur (FAO, 2018).

Fındıq bitkisi də digər bitkilər kimi zərərli orqanizmlərlə sirayətlənir. Fındıq bağlarının təhlükəli zərərvericiləri fındıq tumurcuq gənəsi, fındıq mənənəsi, qəhvəyi mərmər bağacığı, fındıq uzunburunu, Akasiya çanaqlı yastıcası, dəyişik ipəksarıyan, yarpaqyeyən böcək və digərləridir.

2023-cü ildə Şəki-Zaqatala iqtisadi bölgəsində fındıq bağlarında aparılan tədqiqatlar zamanı aşağıdakı zərərvericilər aşkar olunmuşdur:

Say	Zərərverici	Dəstə	Fəsilə
1	Fındıq mənənəsi (<i>Myzocallis corly</i>)	Bərabərqanadlılar <i>Hemiptera</i>	Mənənələr <i>Aphidiae</i>
2	Yarpaqyeyən böcək (<i>Altica brevicollis</i> Foudras)	Böcəklər <i>Coleoptera</i>	Yarpaqyeyənlər <i>Chrysomelidae</i>
3	Fındıq uzunburunu (<i>Curculio nucum</i> Linnaeus)	Böcəklər <i>Coleoptera</i>	Uzunburun böcəklər <i>Curculionidae</i>
4	Qəhvəyi mərmər bağacığı (<i>Halymorpha halys</i> Stall)	Yarımsərtqanadlılar <i>Hemiptera</i>	Qalxanlılar <i>Pentatomidae</i>
5	Akasiya yalançı çanaqlı yastıcası (<i>Parthenolecanium corni</i> Bouche)	Bərabərqanadlılar <i>Hemiptera</i>	Yalançı çanaqlı yastıcalar <i>Coccidae</i>
6	Dəyişik ipəksarıyan (<i>Lymantria dispar</i> Linnaeus)	Kəpənlər <i>Lepidoptera</i>	Tüklülər <i>Lymantridae</i>
7	Fındıq tumurcuq gənəsi (<i>Phytoptus avellanae</i> Nalepa)	Gənələr <i>Acarina</i>	Fır gənələri <i>Eriophyoidea</i>

Bunlardan daha çox yayılanı yarpaqyeyən böcək olmuşdur. Zərərverici yarpaqları zədələyərək əvvəlcə deşiklər açır, sonra tamamilə yeyərək skeletləşdirir. Sürfə və böcəklərin ifrazatı yarpaqları çirkləndirir. Həşəratın zərərli fəaliyyəti nəticəsində bitkidə fotosintez prosesi zəifləyir, cavan tinglər daha çox zərər çəkir.

Yetkin fərdlərin ölçüləri 4-6 mm olub, rəngi əsasən tünd-yaşıl, bəzən mavi, nadir hallarda isə mis rəngindədir. Yumurtası ağımtıl olub, dəyirmidir. Sürfəsinin ölçüsü 3,7-4,0 mm-dir, 3 cüt döş ayaqları vardır. Bədəni sarımtıl-yaşıl, başı qəhvəyi rəngdədir.

Aprel ayının birinci ongünlüyündən etibarən böcəklərin qışlamadan çıxmağını müşahidə etdik. Bir qədər qidalandıqdan sonra cütləşir. Aprelin sonu, may ayının əvvəllərində bitkilərdə zərif yarpaqlar əmələ gələn zaman onların alt səthinə hər topada 15-20 ədəd olmaqla yumurta qoymağa başlayırlar. May ayının ikinci ongünlüyündən etibarən yumurtadan sürfələrin kütləvi çıxışı müşahidə olundu. 30-35 gün yarpaqla qidalandıqdan sonra torpaqda puplaşır. İyulun əvvəllərində puplardan ikinci nəslin böcəkləri çıxır. Bu böcəklər 2-3 gündən sonra yumurta qoyur. Rüşeymin inkişafı 16-18 gün çəkir, sonra yumurtadan sürfələr çıxır. Üç həftə ərzində sürfələr qidalanır, inkişafını başa vurduqdan sonra torpağa düşərək yenidən puplaşır. Bir neçə gündən sonra puplardan çıxan böcəklər xəzəllərin altında qışlayırlar. Zərərverici ildə 2 nəsil verir.